

Általános és szervetlen kémia - 4. hét

Előző héten elsajátítottuk, hogy ...

- a kovalens kötés hogyan jön létre, milyen elméletekkel lehet leírni
- milyen a molekulák alakja
- melyek a másodlagos kötések

Mai témakörök

- az elsődleges kötések további típusai
- a kristályok szerkezete

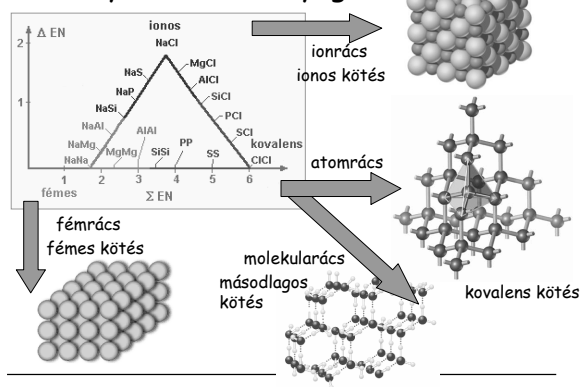

Kristályos szilárd anyagok

Szilárd halmazállapot

- A szilárd testekben az alkotó részecskéket nagy erők tartják össze - állandó térfogat és állandó alak
- szerkezetük szerint lehetnek
  - kristályos anyagok - a felépítő részecskék a test egészében szabályosan, rendezetten helyezkednek el
  - alaktalan anyagok - a felépítő részecskék csak kis körzetekben helyezkednek el rendezett módon

---

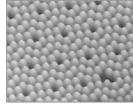

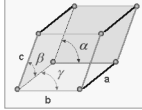
Kristályos szilárd anyagok

■ jellemzői:

- meghatározott olvadáspont
- meghatározott olvadáshő
- meghatározott kristályszerkezet - a felépítő részecskék szabályos elrendeződése - kimutatása röntgendiffrakcióval

elemi cellák

szögállandóság törvénye: a lapok és élek által bezárt szög racionalitás törvénye: élek és lapok távolsága a középponttól

---

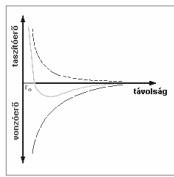
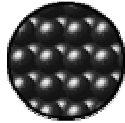

Kristályrácsok

- a kristályrácsban a részecskék elhelyezkedése: közöttük a vonzó- és taszítóerő eredője nulla legyen
- r_0 - rácsállandó

- koordinációs szám: egy kiválasztott rácselemnek hány közvetlen szomszédja van

---

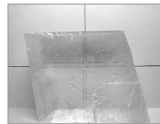

Szilárd halmazállapot

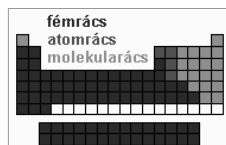
- anizotróp sajátságok: a fizikai tulajdonságok iránytól függően változhatnak - a növekedés sebessége nem azonos

- pl. kettőtörő sajátság

■ felépítő részecskék:

- fématomok
- nemfém- félfém atomok
- molekulák
- ionok

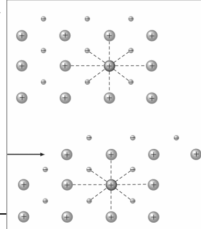
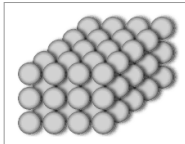
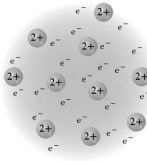

Fémes kötés

- kötés kialakulása a delokalizált elektronfelhő és a fématom-törzsek között
  - nincs elegendő elektron, hogy minden szomszédal kötés jöjjön létre
- a fématom-törzsek szoros illeszkedése

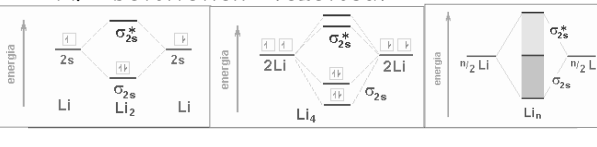

Fémes kötés

- delokalizált molekulapályák, a kötés nem irányított
- N számú atom kapcsolódása N molekulapályát eredményez, amelyek energiája nagyon közel van egymáshoz
- N/2 telített - vegyértéksáv
- N/2 betöltetlen - vezetősáv

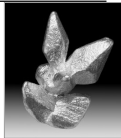

Fémes kötésű kristályok

- a fémes jelleg:
  - fémfény - delokalizált elektronok
  - olvadáspont tág határok között
  - puha, nyújtható, jól megmunkálható
  - vagy kemény, rideg
  - jó hő- és elektromos vezetés
  - vízben és közönséges oldószerekben nem oldható

szerkezetből

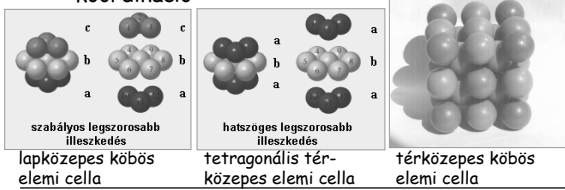

Fémes kötésű kristályok

- Fémrácsban azonos méretű atomok - gömbilleszkedés
  - szabályos és hatszöges legszorosabb illeszkedés - 12-es koordináció
  - négyzetes szoros illeszkedés - 8 (+6) koordináció

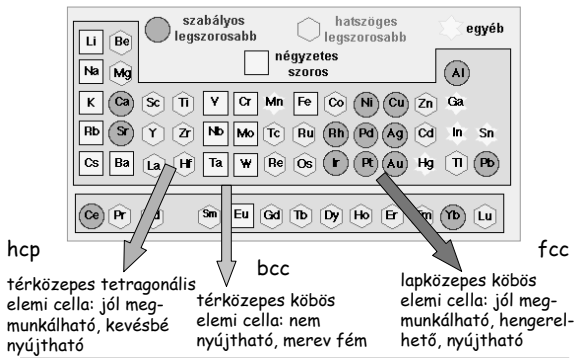

Fémes kötésű kristályok szerkezete

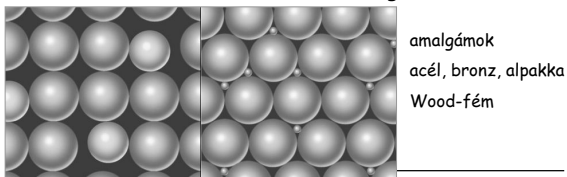

Ötvözetek

- Kristályrácsba idegen atomok beépülése - homogén vagy heterogén elegy
  - helyettesítéses: hasonló méretű atomok - rács hibák
  - intersticiális: a fématomok közötti lyukakba kisebb atomok (bór, szén, hidrogén)

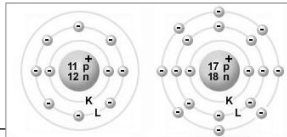

Ionos kötés

- ellentétes töltések között kialakuló elektrostatikus kölcsönhatás - csak vegyületekben
- értelmezése a Bohr-féle atommodell alapján
  - Lewis-képlet
  - kationok és anionok képződése
  - ionizációs energia, elektron affinitás

Walther Kossel

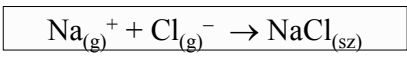

Ionos kötés erőssége

- az ionkristály rácsenergiája (E_r) olyan folyamat során bekövetkező energiaváltozás, amikor gáz halmazállapotú kationokból és anionokból 1 mol szilárd ionos kötésű kristály képződik (kJ/mol)

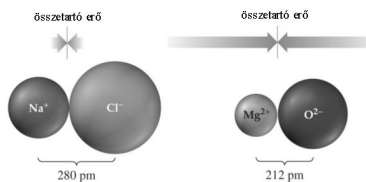

Ionos kötés erőssége

$$E_r = -A \cdot \frac{z_1 \cdot z_2 \cdot e^2}{r}$$

A Madelung-állandó
 z_1 és z_2 az ionok töltése
 r az atommagok távolsága

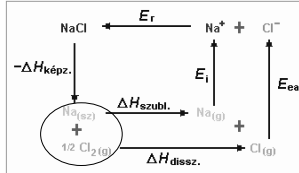

Ionkristály rácsenergiája

- meghatározása - Born - Haber körfolyamat
elemi állapotú kiindulási anyagok részlépésekre bontott reakcióinak energiája

Max Born   Fritz Haber

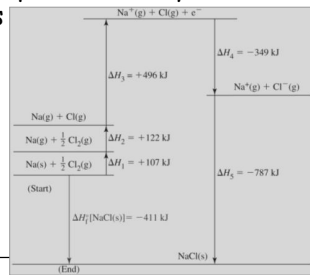

Hess tétele

- egy vegyületből egy másikat előállítva, a folyamatban bekövetkező hőváltozás független attól, hogy hány lépésben és milyen úton történik az előállítás

Germain Henri Hess

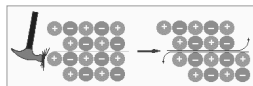

Ionos kötésű kristályok jellemzői

- elektrosztatikus összetartó erő - rács-pontokban váltakozva pozitív és negatív töltésű ionok
- jellemző:
  - magas olvadáspont
  - nagy keménység
  - kristályaik könnyen hasadnak
  - jól oldódnak poláris oldószerekben (vízben)
  - elektromos vezetés csak olvadékokban vagy oldatokban

Ionos kötésű kristályok szerkezete

- A vegyület összetétele és az alkotó ionok méretaránya határozza meg a koordinációs számot és az elemi cella típusát

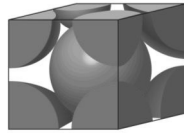
- MA összetétel

- $0,732 < r_{\text{kation}}/r_{\text{anion}}$

- 8-as koordináció

- térközepes köbös elemi cella

- 1 kation és 1 anion az elemi cellában

cézium-klorid

Ionos kötésű kristályok szerkezete

- MA összetétel

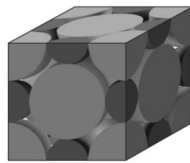
- $0,414 < r_{\text{kation}}/r_{\text{anion}} < 0,732$

- 6-os koordináció

- lapközepes köbös elemi cella

- a kationok az elemi cella oktaédres lyukaiban

- az elemi cellában 4 kation és 4 anion

nátrium-klorid

Ionos kötésű kristályok szerkezete

- MA összetétel

- $0,225 < r_{\text{kation}}/r_{\text{anion}} < 0,414$

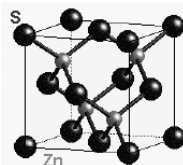
- 4-es koordináció

- lapközepes köbös elemi cella

- a kationok az elemi cella tetraédres lyukaiban

- erősödő kovalens jelleg

- az elemi cellában 4 kation és 4 anion

cink-szulfid (szfalerit)

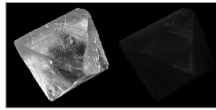

Ionos kötésű kristályok szerkezete

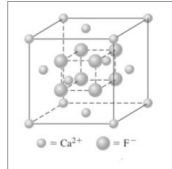
■ MA_2 vagy M_2A összetétel

- eltérő koordinációs szám a kationra és az anionra

■ Fluorit (CaF_2)

- Ca - lapközepes köbös elemi cella - 4 kation
- F - a Ca^{2+} elemi cellán belül mindegyik térfolycadban - 8 anion

---

Kovalens hálózat

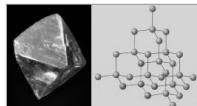
■ kovalens kötéssel kapcsolódó atomok három dimenziós hálózata

- a kötések térben irányítottak
- a közvetlen szomszédok száma kicsi
- C - gyémánt, Si, Ge, SiO_2

■ jellemző:

- nagyon magas olvadáspont
- nagy keménység
- nincs fizikai oldószerük
- elektromos szigetelő vagy félvezető tulajdonság

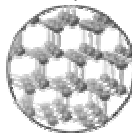

Kovalens hálózat

- atomrácsos kristályok

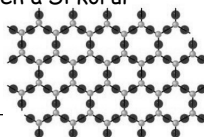
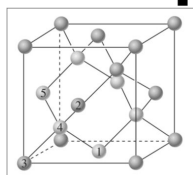
■ gyémánt, szilícium, germánium

- lapközepes köbös elemi cella, a tetraédes lyukakban további C-, Si- vagy Ge-atomok

■ Szilícium-dioxid

- Si - gyémánt elrendeződésű
- O - tetraédesen a Si körül

Molekulárcsos kristályok

- másodlagos kötésekkel kapcsolódó molekulák - gyenge kölcsönhatás
- jellemző:
  - alacsony olvadáspont - szublimáció
  - kis keménység
  - nem vezet az elektromos áramot
  - jól oldódnak hasonló sajátságú oldószerben
  - vizes oldatban a poláris kötésű molekulák elektrolitikus disszociációra hajlamosak

---

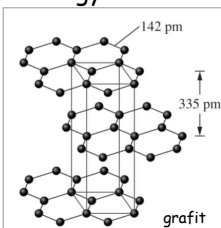

Átmeneti jellegű kötéstípusok

- a részecskék réteges elrendeződése jöhet létre
- leggyakoribb a kovalens - fémes átmenet, vagy kovalens - ionos kötés

A grafitban három rács típus jellemző sajátsága fedezhető fel:

atomrács: 3 C-atom kapcsolódik közvetlenül, azonos síkban egyszeres kovalens kötésű hálózatot alkot.

fémrács: minden szénatomon marad egy elektron, amely a síkban delokalizálódik.

molekulárcs: a síkokat diszperziós erők tartják össze.

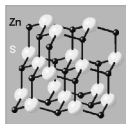

Polimorfia

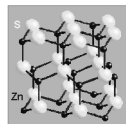
- az a jelenség, amikor egy anyag két- vagy több különböző kristályrendszerben kristályosodik

szfalerit

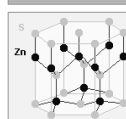
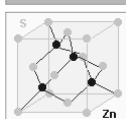
kén - lapközéppontos köbös

cink - az anionok mellett tetraéderez lyukakban

wurtzit

egymáshoz képest elcsúsztatva mind a két ion térközéppontos tetragonális

---

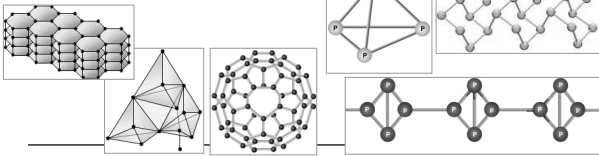

Polimorfia - Allotrópia

- Allotrópia: a kémiai elemek azon tulajdonsága, hogy különböző kristályszerkezetű vagy molekulatömegű módosulatban fordulnak elő

- szén: grafit, gyémánt, fullerén
- foszfor: fehér, vörös és fekete
- oxigén: O_2 , O_3

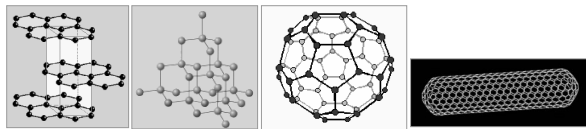

A szén allotróp módosulatai

- grafit
  - kenőanyag, elektrokémia
- gyémánt
  - mesterséges: vágószerszámok, csiszolás
- fullerén - C_{60} , buckyball, nanocsövek
  - mikroelektronika

Polimorfia

- A módosulatok egymásba alakulása a rácselemek átrendeződésével jár
  - enantiotrop polimorfia - kölcsönösen egymásba alakíthatók
    - rombos kén → monoklin kén átalakulás
  - monotrop polimorfia - az átalakulás csak egy irányban tud végbemenni
    - grafit → gyémánt (mesterséges gyémánt előállítás)
    - 1300-1500 °C, ~ 5 GPa,
